

УДК 1(314/316):316.324.7+001(1)+93/94(1)

О. Г. Найдюнов

докторант Інституту вищої освіти
Національної академії педагогічних наук України,
кандидат філософських наук, доцент

НАСЛІДКИ ДЛЯ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОГО ПІЗНАННЯ ТА СУСПІЛЬНОЇ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ СВІТОРОЗУМІННЯ КЛАСИЧНОЇ НАУКИ

Непрості історичні процеси, що відбуваються в Україні й світі, змушують шукати причини та шляхи налагодження оптимального функціонування українського суспільства й людства. Однією з причин незадовільного стану України є криза, що охопила соціально-гуманітарні науки. Останні не можуть запропонувати достатньо дієві приписи оздоровлення й оптимізації державного та суспільного життя країни. Парадигма існуючого українського соціально-гуманітарного пізнання розвивалася в радянські часи. Коротко суть цієї парадигми можна передати як механістичний матеріалізм. Матеріалістичний світогляд на основі механіки почав формуватися в Європі в епоху виникнення класичної науки. Цей факт змушує пильно дослідити наслідки, які отримало соціально-гуманітарне пізнання в результаті появи природознавства, заснованого на зовсім інших методах і началах, ніж було до цього.

Класичну науку було досить ґрунтовно проаналізовано в працях таких дослідників, як В. Стюпін, Л. Косарева, В. Кушерець, Л. Бесов, В. Котенко, К. Ронан, О. Рупташ, Ю. Канигін, Т. Керімов та інші. Ними проаналізовано історичні умови виникнення, характерні особливості, персоналії класичної науки. Однак, як інколи трапляється під час вивчення складних об'єктів, дослідники, на наше переконання, недостатньо уваги приділили наслідкам для соціально-гуманітарного пізнання нового матеріалістичного світогляду, привнесеного в європейське інтелектуальне середовище класичною наукою.

Метою статті є намагання простежити наслідки, які проявилися в соціальному пізнанні й долі людства в результаті виникнення класичної науки. Остання докорінно відрізнялася від середньовічної науки, яка засновувалася на інших, переважно біблійних, наукових засадах і методах. Зміни у світорозумінні, привнесені діячами класичної науки, виявилися прямо протилежними попередній теологічній парадигмі та не могли не вплинути на зміст і засоби соціально-гуманітарного пізнання.

Цілий комплекс причин і процесів, що розгорталися на європейському континенті, зумовив появу того, що сьогодні ми називаємо класичною наукою. Своєрідним символом суттєвих змін у європейському інтелектуальному середовищі можна вважати трьохтомну працю І. Ньютона

(1643–1727 рр.) «Математичні начала натуральної філософії» (*Philosophiae Naturalis Principia Mathematica*) 1687 р., яку сучасною мовою можна назвати «Математичні начала природознавства» [1]. У ній великий фізик трактує світ як великий механізм, який попередньою середньовічною наукою розглядався як живий організм. І. Ньютон, а також Г. Галілей, М. Коперник, Й. Кеплер, П. Гассенді, Р. Бойль та інші вчені започаткували сучасну науку, яку пізніше почали називати класичною, і новий світогляд – механістичний, що став основою наукової методології на декілька століть, а для деякого з науковців і донині.

Особливістю типу знань, який започаткував І. Ньютон, стала його математична обґрунтованість, експериментальна доказовість, чуттєве сприйняття, підтвердження людським досвідом. Природознавство й філософія наук в Кембриджі, де навчався І. Ньютон, викладалися за Арістотелем, який, крім фізики, вбачав також метафізику для правильного пізнання світу. Природу (фізику) Арістотель трактував якісно. І. Ньютон зробив перехід від якісного аналізу природи до кількісного – математичного. Він також застосував метод індукції, який спирається на отримання наукових висновків на основі спостереження й опису явищ. Усе те, що не виводиться з явищ (чуттєво сприйнятого), на думку видатного фізика, повинне бути гіпотезою. Як відомо, гіпотез він не вигадував. Закон всесвітнього тяжіння, закон інерції та інші відкриття І. Ньютоном було зроблено на основі спостережень. Для нього достатньо того, що тяжіння й інерція існують, що вони діють за законами, які він сформулював, що за їх допомогою можна пояснити рух небесних тіл тощо. Однак відповіді на питання про причину тяжіння він уникає (оскільки воно належить до сфери людського розуму), щоб не заплутатися в метафізичних (філософських) припущеннях. Саме в цьому полягає сенс вислову І. Ньютона: «Гіпотез я не вигадую». Фактично вчений виносить за дужки важливість філософської інтерпретації та пояснення дійсності: для наукового знання важливо лише те, що може бути чуттєво сприйнятим.

Для того щоб краще зрозуміти радикальну зміну запропонованого світорозуміння, варто згадати суть наукового пізнання в середньовіччі. У ті часи головним завданням наукового мислення було раціональне пояснення й опис реальності, зафіксо-

ваної в текстах Святого Письма. Через те, що світ і природа в цій реальності розумілися створеними Творцем, наукові об'єкти сприймалися як декодування задуму Божого. Людина розуміла себе як таку, що «створена за образом і подобою» Бога, тому вона може проникнути в задуми Творця й скористатися його працею (творінням). Середньовічна наука намагалася досягнути світ так, щоб діяти узгоджено та відповідно до божественної сили й задуму. Такий підхід передбачав розуміння філософської природи речей і процесів світу.

Емпіричний підхід І. Ньютона майже повністю виключає умоглядні основи функціонування світу, оскільки наполягає на зримості, наочності в науковому пошуку. Розроблена ним класична механіка як цілісна система знань про механічний рух тіл стала класичним зразком наукової теорії індуктивного типу та еталоном наукової теорії взагалі, зберігши своє значення й донині. При цьому І. Ньютон зазначав: «Було би бажано вивести з початків механіки й інші явища природи» [1, с. 7]. Це розуміння світу як годинникового механізму довів до свого логічного завершення П.-С. Лаплас (1749–1827 рр.), який проголосив абсолютний детермінізм: якщо знати положення й швидкості всіх частинок у світі, то можна повністю передбачити всі світові події [2].

Така інтелектуальна атмосфера, що склалася того часу в науковому середовищі, втілилася в суттєвих наслідках для долі науки й людства. У філософії та соціально-гуманітарному пізнанні ці наслідки найбільше позначилися на таких напрямках і концепціях пізнання суспільства, як теорія природних прав людини, теорія суспільного договору, лінійність історії, причини бідності, кількісний (фізичний) аналіз та вимір суспільства й людини.

Перехід на механістичне світорозуміння, в основі якого лежить наївний реалізм – твердження про те, що наукова теорія дає повний і точний образ об'єкта пізнання, спричинив появу теорії природних прав людини, поняття якої використовували й розвивали С. Оріховський, Г. Гроцій, Б. Спіноза, Т. Гоббс, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо та інші вчені. Природне право людини (громадянське, особистісне) визначалося зазвичай як право, що надається людині з народження, не обмежується нічим і ніким. Із нього зрозуміло, що воно не відповідає елементарним вимогам щодо ознак понять, які потрібно визначити. Під час народження можна встановити стать дитини, її вагу, зріст, національність, якщо знати батьків, расу. Проте як можна визначити права?

Поняття «природне право людини», яке в середині ХХ ст. трансформується в поняття «права людини», на думку відомого правозахисника, президента Чехії В. Гавела, є нічим іншим, як «сучасним застосуванням християнських прин-

ципів» [3, с. 87]. Таким чином, поява теорії природних прав людини стала успішною спробою відриву моралі від права в цей час на європейському просторі. Якщо уважно дослідити питання джерела права, то можна помітити, що поняття «право» постає з релігійних текстів божого одкровення. Наприклад, у Стародавній Індії правила, які регулюють стосунки людей, – це релігійні правила, викладені у Ведах і дгармашастрах, найвідомішими з яких є дгармашастри Ману (кодекс законів (дхарм) Ману – абсолютно чесної першої людини та першого правителя Землі). «Дгармашастри» можна перекласти як «ствердження знань, які засновані на принципах, що вважаються вічними» [4, с. 100]. Характерно, що в санскриті немає навіть поняття «право» в нашому розумінні. У країнах ісламу юридичних законів як таких не існує. Розгляд суперечок відбувається на основі шаріату («шлях праведного життя»). Для мусульман найвищим законом є не юридичні закони, а моральні норми Корану. Мусульманське право було подаровано людям Аллахом через пророка Магомета, воно черпає свою силу не в державній владі, а в настановах і волі Бога.

Іудейське право так само засвідчує нерозривний зв'язок релігійних і правових норм, точніше, правові норми не суперечать релігійним, узгоджуються з положеннями Тори (івр. תּוֹרָה – тора, дослівно «вчення, закон» – п'ять перших книг Старого Завіту, які входять як священні тексти також до Біблії – Святого Письма християнської релігії). Італійський дослідник Дж. Ліберо переконаний: «Найцінніший внесок старозавітної юридичної думки полягає в тому, що Бог постає в ній безпосереднім та особистим джерелом права» [5].

Християнські країни Європи під впливом змін у європейській науці втратили значущість розуміння нерозривності релігійних постулатів, моральних норм і норм правових. У результаті європейський континент став ареною найкровопролитніших воєн за всю історію людства (Першої та Другої світових війн у ХХ ст.) та породив антигуманні більшовицький і нацистський режими. Нехтування християнською мораллю, що склалася в країні «перемігшого соціалізму», спричинило те, що на право автоматично перетворювалися будь-які приписи державної влади, незалежно від їхнього змісту. С. Шевчук зауважив: «Наприклад, правом з позицій радянської теорії буде належним чином виданий закон, що встановлює жорстоке кримінальне покарання за крадіжку хлібних колосків із колгоспного поля. Таким чином, радянське право часто слугувало «прикриттям» державного свавілля» [6, с. 14].

У незалежній Україні, яка продовжує будувати суспільство й наукові пошуки в руслі більшовицького безбожництва, можна нерідко зустріти дослідження, які кардинально розходяться з мо-

ральними приписами християнської релігії, тобто заповідями Бога. Сучасне законодавство в Україні не забороняє самогубство. Воно забороняє людині добровільно помирати за допомогою другої особи (ст. 281 Цивільного кодексу України). У зв'язку з цим О.Середа, спираючись на теорію природного права людини, пропонує узаконити право людини на смерть, мотивуючи це тим, що можливість настання такої ситуації, за якої людина втрачає самостійність, не виключається в житті будь-кого. Тому науковець вважає за потрібне усунути заборону на смерть за ініціативою хворої людини [7]. Іншими словами, вона пропонує узаконити евтаназію, яка входить у суперечність із шостою біблійною заповіддю («Не вбивай»), що категорично забороняє самогубство чи вбивство іншої людини, тим паче жодним чином не передбачає право людини ініціювати власну смерть.

Ще одним яскравим прикладом впливу механістичного світогляду на розуміння суспільства стала теорія суспільного договору, яка тісно пов'язана з теорією природного права (що прагнула обґрунтувати межу, яку не може перетнути державець), проте стосується вже взаємовідносин суспільства, церкви та держави. Якщо теоретики природного права під впливом пошуку природних причин, які пропонувала класична механіка, переслідували мету усунути всі надприродні пояснення, то теорію суспільного договору обґрунтовували насамперед для того, щоб відірвати державу від церкви, яка була потужним духовним фактором стабільності державного управління, захисту людяності.

На розробку теорії суспільного договору вплинув механістичний матеріалізм таких мислителів, як Т. Гоббс (який у 1651 р. написав працю «Левіатан» [8]), Ж.-Ж. Руссо (який у 1762 р. створив працю «Про суспільну угоду, або Принципи політичного права» [9]), Дж. Локк (який у 1689 р. написав «Два трактати про правління» [10]) та інші.

Згодом, коли пройнуть революційні події з повалення самодержавства в багатьох європейських країнах, стане більш очевидним головний наслідок появи теорії суспільного договору в країнах християнської культури – виключення церкви з державного життя суспільства. Проста й зрозуміла християнська концепція Аврелія Августина вбачала чотири функції держави: забезпечення правопорядку, захист громадян від зовнішньої агресії, допомогу церкві та боротьбу з ересю [11]. Європейські монархи досить успішно виконували ці функції. Боротьба з еретиками (віровідступниками) набрала досить великих розмірів у європейських країнах, що знайшло прояв у діяльності інквізиції (від лат. «розслідування»). Велика кількість письмових джерел свідчить про те, що розслідування злочинів із точки зору релігійних

законів у тому чи іншому вигляді існувало в складі суспільних і церковних структур християнства, ісламу, іудаїзму, протестантизму, буддизму тощо.

Теорія суспільного договору стала одним із методологічних підґрунть позитивного права, тобто теорії, яка фактично обґрунтовувала нічим не обмежену законотворчість можновладців. Правовий позитивізм за часів радянської влади перетворився на вульгарний нормативізм. Суть правового позитивізму чи не найкраще сформулював головний сталінський юрист А. Вишинський: «Радянське соціалістичне право є сукупністю правил поведінки (норм), які встановлені або санкціоновані соціалістичною державою та виражають волю робітничого класу й усіх трудящих, правил поведінки, застосування яких забезпечується примусовою силою соціалістичної держави» [6, с. 15]. Розуміння держави, яке привносила теорія суспільного договору, дозволило в Російській імперії розв'язати криваву громадянську війну, яка забрала 2 млн людських життів, відібрати в неї перемогу в Першій світовій війні, а в радянській Росії встановити одноосібну владу комуністичного деспота, який вважався вищим за всі закони та слово якого саме було законом.

Більшовицька «інквізиція» проголосила курс не просто на відокремлення держави від церкви, а на знищення християнської церкви. Жодні завіряння в лояльності до режиму не діяли. Якщо християнська мораль наголошувала не вбивати, то тут усе було навпаки: чим більше вб'єш ні в чому не винних людей – «ворогів народу», тим більша тобі честь і хвала.

В. Ленін запропонував «від тих так званих релігійних учень, хитрувань, філософських побудов, тих різноманітних думок, які будують буржуазні вчені, абстрагуватись і пошукати справжньої суті справи», яка полягає в тому, що держава є апаратом нічим не обмеженого насильства над людьми [12]. Навіщо В. Леніну та подібним теоретикам знадобилася теорія суспільного договору? Тому що вона давала можливість відсторонити церкву від держави, звести нанівець її обмежуючий морально вплив на можновладців. Це все давало підстави перетворювати суспільство на слухняну юрбу, фактично – тваринне стадо, яке може гнати, куди йому заманеться, «вождь світового пролетаріату» або чергова група «прогресивних» діячів.

Ще Г. Гегель рішуче заперечував договірно-правову теорію походження держави. Природний стан і природне право є станом безправ'я, свавілля, станом, коли не можна сказати нічого, окрім того, що «з нього необхідно вийти» [13]. Г. Гегель вбачав джерела державності не в договірних, матеріальних чи економічних відносинах, оскільки ні сім'я, ні держава не є й не можуть бути предметом договору. Договірні відносини – це відносини приватної власності. Учений звертався до

ідеальних передумов держави – народного духу у формі релігії. Державний лад постає лише з істинної релігії. На думку філософа, держава є ідеєю розуму, свободи й права. Г. Гегель мав на увазі не будь-яку державу та не будь-який її прояв. Говорячи про державу, він постійно підкреслював, що йдеться про «розвинені держави нашого часу»; ті ж держави, які не відповідають зазначеним вимогам, він вважав незавершеними. Держава, у якій забезпечено людську свободу, оголошувалася ним божественною, оскільки це свідчить про те, що розвиток суспільства досяг моральної зрілості. У функціонуванні держави слід культивувати прояв Божественного духу. Чим краще державні інституції здатні бути втіленням моральних чеснот (справедливості, наведення й дотримання порядку, всебічного забезпечення свободи людини, її захисту, захисту її майна та громадянського суспільства), тим вищою є життєвість держави. Сила держави, на думку Г. Гегеля, полягає в розвитку духу згуртованості, суспільної єдності. Цей рівень внутрішнього морального життя суспільства (народного духу) забезпечує державі її правомірний характер і створює для влади здорове середовище правильного державотворення й управління. Приклад мирного розпаду СРСР яскраво підтверджує висновок Г. Гегеля: життєвими можуть бути лише ті держави, які є концентрованим і послідовним виразником біблійної моралі.

Україні важливо якнайскоріше осмислити цей урок. Наприклад, державні установи й соціальні інститути мають стати місцем найвищої моральної та державної справедливості. Це укріплюватиме народний дух як головну опору існування держави. Хто захоче, навіть за гроші й соціальні пільги, віддати життя за інституцію, яка всіма своїми діями проявляє до людини моральну ніцність? Якщо злочинців не буде покарано, обкрадання людей шляхом бюджетних махінацій не буде припинено, діяльність фіскальної системи буде руйнівною для підприємців і власників, корупція буде повсюдною, то чи довго така держава проіснує? Важливою й необхідною, на наше переконання, є ідея налагодження співпраці української церкви та держави [19]. Можливо, навіть Президента України можна було б обирати так, як обирають глав українських церков. Однак поліпшення менталітету українського народу за допомогою християнської науки, вихід на шлях духовності виглядає цілком прийнятним.

Українські мислителі здавна обґрунтовували важливість для народу й держави співпраці із церквою та релігією. Так, митрополит Київської Русі Іларіон, розвиваючи вчення про дві епохи світової історії (старозавітну епоху закону Мойсея та новозавітну християнську епоху благодаті Ісуса Христа), переконливо обґрунтовував думку про те, що новий етап історії знаменується незрівнянно

вищим ступенем духовної свободи людини та моральної відповідальності, якої не знав стародавній світ. Християнські норми вимагають чималих зусиль для їх затвердження не лише в особистому, а й у суспільному та державному житті. На думку митрополита Іларіона, необхідно, щоб «благочестя» було «пов'язане з владою» [14, с. 43].

Г. Гегель стверджує: «Народ, який має нікчемне поняття про Бога, має також погану державу, поганий уряд, кепські закони [13, с. 52]. Саме релігія й держава забезпечують людині свободу. У громадянському суспільстві громадянин користується гідністю й повагою завдяки професії, якою володіє, і загалом будь-якій своїй трудовій діяльності, а не бандитським махінаціям у тіньовому бізнесі країни або прямому обкраданні державного бюджету. Основна функція громадянського суспільства, що в усіх діях покладається на правосуддя, – стежити, щоб охоронялася державою та вільно розвивалася приватна власність громадян.

Наслідки для соціально-гуманітарного пізнання простежуються також у політичній економії. Найбільшим наслідком для політичної економії впливу механістичного світогляду класичної науки було прагнення встановити соціальну рівність шляхом ліквідації приватної власності, яку Біблія оголосила священною й недоторканою. Одними з перших доктрин, що базувалися на критиці приватної власності, її ліквідації чи шкідливості, її трансформації в загальнодержавну, були ідеї К. Сен-Сімона (1760–1825 рр.), Ш. Фур'є (1772–1837 рр.) та Р. Оуена (1771–1858 рр.). Вони твердили, що суспільство потрібно вдосконалювати, використовуючи силу держави. Цих авторів об'єднує намагання вирішити проблеми побудови справедливого суспільства шляхом ліквідації приватної власності. Ідею механічного подолання державою бідності й соціальної нерівності шляхом встановлення диктатури робітничого класу розвинули К. Маркс і Ф. Енгельс. Як продемонстрував історичний досвід, це призвело до встановлення державного рабовласництва (яке інколи намагалися замаскувати під державний капіталізм) в СРСР. Більшовицький режим у будь-який момент міг організувати будь-яку кількість безоплатної робочої сили шляхом арешту й ув'язнення потрібних спеціалістів у зони (трудова табори), які розташовували неподалік будівельних об'єктів. На місця направлялася відповідна рознарядка: куди, яких фахівців та яку кількість потрібно направити до в'язниці, щоб виконати чергову п'ятирічку. Крім цього, були ще студенти, будівельні військові батальйони, науковці на овочевих базах та інші робітники. Схильність до рабської організації державного життя виявилася настільки живучою, що С. Куніцин запропонував відновити будівельні батальйони для відновлення Донбасу [15]. В Україні ситуація з приватною власністю залишається

нестабільною через складну й заплутану систему податків: зарплата в конвертах, значна частина економіки «в тіні». Цю ситуацію, що породила незаможність основної частини громадян України, деякі політики намагаються не виправити, а використати, пропонуючи фактично повернення до державного рабовласництва, мотивуючи це турботою про «завоювання довіри населення, яке ми звільнили з-під гніту сепаратистів» [15].

Причину бідності в суспільстві найкраще пояснив англійський священик Т. Малтус [16]. На його думку, бідність корениться в неконтрольованому зростанні чисельності населення. Зростання виробництва продуктів харчування відстає від збільшення чисельності людей, тому людству достатньо розмножуватися контролювано, усвідомлено, «по-людськи», а не безконтрольно, інстинктивно. Суспільство буде жити в достатку, якщо кількість людей буде відповідати кількості харчів, які воно здатне виростити. Інакше будуть голодомори, епідемії, виснаження, війни, революції тощо.

Вже із середини XVII ст. формується одна з фундаментальних течій у розвитку соціально-гуманітарних наук – натуралізм. Згідно з концепцією натуралізму жодної відмінності між соціальною та природничою формами пізнання не існує. Наслідком зазначеного підходу стало фактичне ототожнення соціально-гуманітарного пізнання з природничим, зведення (редукція) першого до другого як еталона (зразка) будь-якого пізнання. Натуралізм поширює принципи й методи природничих наук на сферу соціального пізнання. У теоретичному плані з філософії вилучаються «метафізичні» питання, оскільки вони пов'язані з об'єктами пізнання, які відсутні в людському досвіді й емпірично не підтверджуються, наприклад, сенсом життя, телеологією, виникненню людини, її природою тощо. Проблеми, поняття й положення традиційної філософії через їх високу абстрактність не можуть бути дозволеними, оскільки не відповідають зразкам науковості класичної механіки. Тому відбулося перенесення кількісних методів аналізу, що застосовувалися в природознавстві, у філософію для «правильного» розуміння людини й суспільства.

Філософський аналіз звівся до вироблення узагальнених емпірично обґрунтованих теоретичних положень, які повинні стати орієнтиром для прогнозування соціальних явищ. У XIX ст. О. Конт у праці «Курс позитивної філософії» (1830–1842 рр.) запропонував нову науку замість філософії – соціологію, яку спочатку називав «соціальною фізикою» [17]. Він зазначав, що у своїй галузі соціологія повинна вирішувати такі ж завдання, які в інших галузях знань вирішують фізика, хімія, біологія. На думку О. Конта, істинне знання про світ є результатом дослідницьких зусиль конкретних наук, що очищені від філософсько-гуманітарних

інтерпретацій, які є безпідставними й неістинними. Емпірично-математичний пафос позитивізму полягає у відмові від філософії як пізнавальної діяльності. Це веде до пояснення соціальної реальності як зовнішньої щодо людини, де діють позалюдські, не підвладні людині сили, закони, норми й цінності. Соціальна реальність починає сприйматися як само собою зрозуміла природна основа, з огляду на яку пояснюється вся людська діяльність. Тому це веде до непродуктивного дослідження природи суспільства та неправомірної об'єктивації соціальних процесів. У суспільно-гуманітарному пізнанні це втілювалося в тому, що ми майже не маємо якісного аналізу суспільства, часто навіть не розуміємо, що таке якість суспільства, людина як така випадає з гуманітарних наук. Яскравим прикладом, що ілюструє наслідки впливу матеріалістичного світорозуміння класичної науки, було намагання в радянській науці замінити психологію фізіологією вищої нервової діяльності.

У XVIII ст. виникає поняття «філософія історії», коли замість релігійного ірраціонального розуміння історії людства починає утверджуватися раціональне розуміння. Саме тоді у філософії історії сформувався лінійний погляд на людську історію та виникло поняття «прогрес». Прогрес надалі пов'язувався насамперед із розвитком техніки. Навколо проблеми прогресу велося багато дискусій. До кінця XX ст. через усебічну кризу, що охопила сучасну техногенну цивілізацію, ідея всесвітнього прогресу втратила свою популярність серед більшості науковців. Технічний прогрес виявився дорогою в глухий кут, з якого людству потрібно якнайскоріше шукати вихід.

Під впливом ідеї класичної механіки про поступальний прямолінійний рух фізичних тіл у просторі й часі формуються лінійні концепції розвитку (інша їх назва – прогресистські, стадіальні), які відстоювали такі філософи, як Г. Лейбніц, І. Кант, Ж.-Ж. Руссо, Ж. Кондорсе, Г. Гердер, К. Маркс, О. Конт та інші. Суть їх полягає в розумінні історії людства як єдиної Великої історії, магістрального й універсального лінійного розвитку для всіх народів світу з єдиними тенденціями та закономірностями. Проте історія XX ст. рішуче спростувала ці уявлення: відбувся жахливий поворот історії, який жодним раціоналізмом класичної науки неможливо обґрунтувати [18, с. 36–38]. Фашизм і більшовизм продемонстрували світу такі приклади дикості й варварства, які, здавалося, уже давно стали минулим людства.

Історичний процес змушує говорити про зростаючу нелінійність у процесі трансформацій соціуму. Нині починають переважати ідеї варіативності, багатоманітності історії, фактично подолано домінування уявлень про односпрямованість, лінійність історичного процесу, що

відображається в уявленні про історію як «світ світів», постмодерністській метафорі «різоми» тощо.

Таким чином, поява класичної науки спричинила суттєві наслідки для соціально-гуманітарного пізнання. Ці наслідки можна звести до таких найголовніших:

1) людину, суспільство, історію почали трактувати з позицій наївного реалізму, емпіризму, раціоналізму – так, як світ розумівся класичною наукою;

2) у результаті нового світорозуміння з'явилися теорії природного права, суспільного договору тощо, які зрештою відірвали право від християнської моралі, а державу – від церкви;

3) у суспільній життєдіяльності це спричинило появу жаклих наслідків: такі теорії слугували підставою для творення державних законів із винищення людей у нацистських і більшовицьких концентраційних таборах, перетворенню суспільства на керовану юрбу;

4) з'явилися нові науки за аналогією з класичним природознавством: «соціальна фізика» – соціологія, філософія історії. За прикладом уявлень класичної науки історичний процес почали інтерпретувати як прямолінійний, як рух від простого до складного, від низького до вищого. Це спричинило те, що людину було вилучено із соціально-гуманітарного пізнання, оскільки від неї нічого не залежить, тому що світ – це детермінований природою процес, який людина колись повністю дослідить;

5) філософію було фактично заборонено. Соціально-гуманітарне пізнання стало позитивістським, тобто його ототожнили з природничим. Ми досі вимірюємо суспільство переважно кількісно (скільки вироблено тканин і верстатів, виплавлено сталі й чавуну, добуто вугілля тощо); також є якісні філософсько-соціологічні виміри суспільства: відсутність розлучень, самогубств, дітей-сиріт при живих батьках, фізичне здоров'я людей тощо.

Перспективи подальших розвідок лежать у пошуку тих заходів, які дозволять узгодити соціально-гуманітарне пізнання з їх природою – наявністю в них людини.

Література

1. Ньютон І. Математические начала натуральной философии / И. Ньютон – пер. с англ. – М. : Наука, 1989. – 15 с.
2. Лаплас П.-С. Изложение системы мира / П.-С. Лаплас. – Л. : Наука, 1982. – 374 с.
3. Зарицький О. Вацлав Гавел: політичний портрет / О. Зарицький. – К. : Сатсанга, 2001. – 129 с.
4. Завгородній Ю. «Вайшешика-сутри» Канади (І.1.1–48): переклад та історико-філософський коментар / Ю. Завгородній, Д. Луценко // Філософська думка. – 2006. – № 6. – С. 90–124. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.academia.edu/4404000/ВАЙШЕШИКА_СУТРИ_1_48_Uk.

5. Лук'янов Д. Джерела іудейського права та сучасне право Ізраїлю / Д. Лук'янов // Вісник Національної академії правових наук України. – 2013. – № 3(74). – С. 56–63. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis.../cgiirbis_64.

6. Шевчук С. Основи конституційної юриспруденції: [навч. посібник] / С. Шевчук. – Х. : Консум, 2002. – 296 с.

7. Серета О. Щодо питання природності природних прав людини: теоретичний аспект / О. Серета // Медичне право України: правовий статус пацієнтів в Україні та його законодавче забезпечення (генезис, розвиток, проблеми і перспективи вдосконалення) : матер. II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 17–18 квітня 2008 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://medicallaw.org.ua/uploads/media/02_284.pdf.

8. Гоббс Т. Левіатан / Т. Гоббс // Антологія лібералізму: політико-правничі вчення та верховенство права / [С. Головатий, М. Козюбра, О. Сироїд] ; наук. ред. : С. Головатий, О. Сироїд, О. Волкова, А. Черевко. – К. : Книги для бізнесу, 2008. – С. 235–325.

9. Руссо Ж.-Ж. Про суспільну угоду, або Принципи політичного права = Du Contrat social, ou Principes du droit politique / Ж.-Ж. Руссо ; пер. з франц., коментарі О. Хоми. – К. : Port-Royal, 2001. – 349 с.

10. Локк Дж. Два трактати про правління / Дж. Локк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://grachev62.narod.ru/lock/content.html>.

11. Августин Аврелій. Сповідь / Аврелій Августин; пер. В. Бойка ; передм. і прим. П. Ніколова. – Х. : Фоліо, 2011. – 344 с.

12. Ленін В. Про державу: лекція в Свердловському університеті 11 липня 1919 р. / В. Ленін [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/705>.

13. Гегель Г. Основи філософії права, або природне право і державознавство / Г. Гегель ; пер. з нім. Р. Осадчука, М. Кушніра. – К. : Юніверс, 2000. – 336 с.

14. Іларіон (митрополит). Слово о законі і благодаті / Іларіон (митрополит) ; пер. сучасною укр. мовою М. Ткач ; передм. М. Шудря. – К. : БППБ «Гулевичівна», 2003. – 64 с.

15. Гончаров А. У БПП пропонують повернутися до створення будівельних батальйонів для відновлення Донбасу / А. Гончаров // Українські національні новини. – 2014. – 17 грудня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unn.com.ua/uk/news/1418306-u-bpp-proponuyut-povernutisya-dostvorennya-budivelnikh-batalyoniv-dlya-vidnovlennya-donbasu>.

16. Малтус Т. Дослідження закону народонаселення, або погляд на те, як він впливав і як впливає на людське щастя з оглядом наших перспектив на майбутнє усунення або пом'якшення спричинюваного ним зла / Т. Малтус ; упоряд., авт. передм. Д. Вінч. – К. : Основи, 1998. – 535 с.

17. Милль Дж. Огюст Конт и позитивизм / Дж. Милль ; пер. И. Спиридонова. – 3-е изд. – М. : ЛКИ, 2007. – 171 с.

18. Найдъонов О. Раціоналізація ірраціонального як вимога сучасного пізнання суспільства й історії / О. Найдъонов // Дні науки філософського факультету – 2014 : матер. допов. та виступів Міжнар. наук. конф. (м. Київ, 15–16 квітня 2014 р.) / редкол. : А. Конверський та ін. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2014. – Ч. 6. – С. 36–38.

19. Поповченко О. Біблія – джерело кримінального права / О. Поповченко, В. Новіков // Підприємництво, господарство і право. – К., 2011. – № 4(184). – С. 26–27.

Анотація

Найдьонов О. Г. Наслідки для соціально-гуманітарного пізнання та суспільної життєдіяльності світо-розуміння класичної науки. – Стаття.

У статті розглядається соціально-науковий результат механістичного світорозуміння класичної науки. Для соціально-гуманітарного пізнання він виявився в його отождествленні з природознавчим типом знань: було вилучено людиномірність із науки та якісно-філософські характеристики суспільства й людини. У філософії та соціально-гуманітарному пізнанні наслідки від механіцизму у світогляді найбільше відбилися на таких напрямках і соціальних концепціях, як теорія природних прав людини, теорія суспільного договору, лінійність історії, причини бідності, кількісний (фізичний) аналіз та вимір суспільства й людини. Філософський аналіз звівся до позитивістського узагальнення емпірично обґрунтованих теоретичних положень, які повинні були слугувати орієнтиром для прогнозування соціальних явищ. Філософія починає трактувати розвиток суспільства як суцільний прогрес, утверджувати раціональне розуміння історії та лінійну концепцію розвитку людства, ігноруючи ірраціональні події людської історії.

Ключові слова: класична наука, теорія природних прав, теорія суспільного договору, об'єктивізм, натуралізм, позитивізм.

Аннотация

Найденов А. Г. Последствия для социально-гуманитарного познания и общественной жизнедеятельности миропонимания классической науки. – Статья.

В статье рассматривается социально-научный результат механистического миропонимания классической науки. Для социально-гуманитарного познания он сказался в его отождествлении с природоведческим типом знаний: была изъята человекомерность из науки и качественно-философские характеристики общества и человека. В философии и социально-гуманитарном познании последствия механицизма в мировоззрении отразились преимущественно на таких направлениях

и социальных концепциях, как теория естественных прав человека, теория общественного договора, линейность истории, причины бедности, количественный (физический) анализ и измерение общества и человека. Философский анализ свелся к позитивистскому обобщению эмпирически обоснованных теоретических положений, которые должны служить ориентиром для прогнозирования социальных явлений. Философия начинает трактовать развитие общества как сплошной прогресс, утверждать рациональное понимание истории и линейную концепцию развития человечества, игнорируя иррациональные события человеческой истории.

Ключевые слова: классическая наука, теория естественных прав, теория общественного договора, объективизм, натурализм, позитивизм.

Summary

Naydonov A. G. Implications for social and humanitarian knowledge and public life worldview of classical science. – Article.

The article deals with the socio-scientific result of mechanistic worldview of classical science. For social and humanitarian knowledge it was in his identification with natural type of knowledge: was been removed the measurement of man of Science and qualitative and philosophical characteristics of society and man. In philosophy, social and human sciences consequences of a mechanistic worldview strongly influenced by the following trends and social concepts: the theory of natural rights theory of the social contract, the linearity of history, the causes of poverty, quantitative (physical) analysis and measurement of society and man. Philosophical analysis reduced to a positivist empirical generalization grounded theoretical positions that were to serve as a benchmark for predicting social phenomena. Philosophy begins to treat the society as a continuous progress, establish rational understanding of history and a linear concept of human development, ignoring the irrational human history.

Key words: classical science, theory of natural rights, theory of the social contract, objectivism, naturalism, positivism.